

УДК 94 (477.87) "1944-1946": 281.9

СТАНОВИЩЕ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОД ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ (листопад 1944 – січень 1946 рр.)

Данилець Ю.В., Міщанин В.В. (Ужгород)

У статті йдеться про становище православної церкви на Закарпатті у повоєнний період, зокрема зміну її юрисдикції із Сербської на Російську, розглядається позиція місцевого православного духовенства та вірників з цього питання, досліджується також політика нової влади – Народної Ради Закарпатської України у релігійній сфері. Для наглядності подано кілька документів – одна постанова і два декрети НРЗУ, які стосуються релігійної політики.

Ключові слова: Православна церква, Народна Рада Закарпатської України, релігійна політика, Закарпатська Україна.

Розвиток православної церкви на Закарпатті у першій половині ХХ ст. тісно переплітав-

ся з історією Сербської (далі СПЦ), Константинопольської, Російської (далі РПЦ) церков. Ви-

вчення православної церкви на Закарпатті важливе також із-за того фактору, що до 1945 р. ця територія входила до складу різних іноземних держав: Угорщини, Австро-Угорщини, Чехословаччини. Політика урядів цих країн щодо православ'я, безперечно, відрізнялася. По-новому склалися і відносини між православною церквою і новим урядом – Народною Радою Закарпатської України в 1944-1945 рр.

Слід зауважити, що, незважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, можливістю вивчення і публікації нових архівних матеріалів, тема діяльності православної церкви в Закарпатській Україні залишається поки що малодослідженою. В радянський час займатися дослідженням історії церкви було не перспективно. Це було мотивовано тим, що церква в СРСР відділена від держави, а тому дослідженням історії церкви мають займатися самі священнослужителі. З другої сторони, в умовах панування атеїзму писати можна було лише за наперед заданим алгоритмом і про якусь об'єктивність праць з історії церкви, написаних у радянський період, говорити не доводиться.

На теперішній час відсутні окремі наукові статті або монографічні видання, де б комплексно розглядалася окреслена нами проблема. Однак, деякі автори, займаючись дослідженням питань соціально-економічного, політичного та конфесійного життя Закарпаття, частково торкалися цієї теми. Серед них слід відзначити праці церковних істориків: ігумена Гавриїла (Кризини) [21], Юрія Данильця [22-27], священника Ласло Пушкаша [32]. Окремі аспекти досліджуваної проблеми відображені в публікаціях істориків Миколи Макари [28, 29], Миколи Палінчака [30], Володимира Пашенка [31], Богдана Боцюрківа [20], Володимира Фенича [33].

У даній статті автори поставили перед собою ряд завдань. Зокрема, дослідити хід і причини зміни юрисдикції православної церкви на Закарпатті в 1944 – 1945 рр., розкрити політику уряду Закарпатської України щодо православних; показати вплив офіційної політики нової влади на становище православної і греко-католицьких церков.

1944 рік став переломним в історії Закарпаття. Зміни торкнулися відразу майже всіх сфер суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного і релігійного життя. Новий етап настав і у розвитку православної церкви. І хоча православне духовенство, на відміну від греко-католицького, висловлювало своє лояльне ставлення до нової влади, брало активну участь у возз'єднанню русі та роботі народних комітетів, йому не вдалося уникнути посиленого тиску з боку більшовиків.

Відразу ж після визволення краю від гортистських окупантів, ще до формування органів державної влади Закарпатської України (26 лис-

топада 1944 р.), розпочався процес входження православної церкви під юрисдикцію Руської Православної Церкви. Вже 18 листопада 1944 р. у м. Хуст відбулися збори православного духовенства, на яких вирішили звернутися до Собору Сербської Православної Церкви і просити його дати згоду на перехід Мукачівсько-Пряшівської єпархії до складу РПЦ [27, с.191]. Тут же було прийнято рішення направити до Москви делегацію від Мукачівсько-Пряшівської єпархії з проханням приєднатися до РПЦ. Із 7 по 13 грудня 1944 р. представники закарпатського духовенства перебували в Москві. Переговори велися у двох напрямках. З одного боку, треба було добитися прихильності митрополита Алексія I (Симанського). Суть прохань закарпатців зводилася до наступного: «1). Підтримати перед Синодом СПЦ їх клопотання про передачу Мукачівсько-Пряшівської єпархії в канонічне ведення Московської Патріархії; 2). Сприяти їм через цивільні і військові власті в перерозподілі церковного майна між православними і уніатськими приходами; 3). Надати можливість підготовки в Московському інституті своїх кандидатів у священники і постачання з боку Московської Патріархії їх єпархії богословськими книгами; 4). Щоб Московська Патріархія надала матеріальну підтримку Мукачівсько-Пряшівській єпархії» [27, с.193-194].

З другого боку, хоча церква у Радянському Союзі і була відокремлена від держави, треба було домовлятися із владою. Не могло бути й мови, щоб РПЦ без згоди вищого керівництва СРСР дозволила Мукачівсько-Пряшівській єпархії влитися до свого складу. Так, 11 грудня 1944 р. делегація була прийнята головою Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР Георгієм Карповим. Проте навіть ця людина не вправі була вирішувати вищеназвані питання. Це стало можливим лише тоді, коли Й.Сталін остаточно розв'язав для себе питання майбутньої повоєнної приналежності Закарпатської України. Вже 17 березня 1945 р. він підписує «Інструкцію № 54», в якій, зокрема, передбачалося «Оформити приєднання до Московської патріархії Мукачівсько-Пряшівської православної єпархії (Закарпатська Україна), згідно з виявленим із їхнього боку бажанням і згодою синоду СПЦ (в юрисдикції якої дотепер перебуває Мукачівсько-Пряшівська єпархія)» [27, с.195].

Особливо активізуються відносини між СПЦ і РПЦ з питання передачі Мукачівсько-Пряшівської єпархії після 29 червня 1945 р., коли між урядами ЧСР і СРСР був підписаний договір про Закарпатську Україну, який передбачав включення Закарпаття до складу Української РСР. 6-8 вересня 1945 р. на засіданні Священного Синоду СПЦ було прийнято рішення про канонічну передачу Мукачівсько-Пряшівської єпархії під юрисдикцію РПЦ. 22 жовтня 1945 р. на

засіданні Священного Синоду в Москві, представник Мукачівсько-Пряшівської єпархії СПЦ єпископ Володимир (Раїч) прочитав листа голови Священного Синоду СПЦ митрополита Йосифа (Цвієвича), в якому висловлювалась згода на передачу єпархії у ведення РПЦ. Через два дні патріарх Алексій I (Симанський) призначив архимандрита Нестора (Сидорука) адміністратором православної Мукачівсько-Пряшівської єпархії. Протягом першої декади листопада 1945 р. відбулася передача справ Володимиром (Раїчем) єпископу Нестору.

Таким чином, Мукачівсько-Пряшівська єпархія протягом якогось року (листопад 1944 р. – листопад 1945 р.) змінила своє підпорядкування – вийшла з-під юрисдикції СПЦ і влилася до РПЦ, а Закарпаття в січні 1946 р. стало складовою адміністративною одиницею СРСР у статусі Закарпатської області.

Не можемо не погодитися зі словами ігумена Гавриила (Кризина): «Надо сказать, что с установлением советской власти в Закарпатской области абсолютно все конфессии потеряли поддержку государства... Предлагаая греко-католическим священникам принять Православие или вовсе оставить культовое служение, представители советской власти меньше всего думали о православной вере. Их цель состояла в том, чтобы парализовать Греко-католическую Церковь и, по возможности, внести разлад в Православную Церковь, с помощью перешедшего в нее греко-католического духовенства. А затем совершенно подавить и православие в СССР» [21, с.88-89]. Звичайно найбільше постраждала греко-католицька церква. Проте репресіям піддавалося і православне духовенство. Так, наприклад, в 1946 р. прийняли мученицьку смерть керуючий справами Мукачівсько-Пряшівської єпархії ігумен Феофан (Сабов) та його брат священник Петро Сабов, які були розстріляні радянськими солдатами [22, с.159-166; 23, с.166-169]. Значна кількість православного духовенства за свої релігійні переконання була засуджена на тривалі терміни ув'язнення, радянська влада досить серйозно взялася за нищення православних церков, монастирів, хрестів.

На час визволення Закарпаття Червоною армією у жовтні 1944 р. на теренах краю православна церква мала 7 монастирів, 11 скитів та 135 приходів. Вірники молилися у 182 храмах та 12 каплицях, їх обслуговувало 136 православних священників. Загальна кількість вірників станом на початок 1946 р. складала 142 тис. чоловік [22, с.33].

Православне духовенство, на відміну від греко-католицького, висловлювало свою лояльність до нової влади. 26 листопада 1944 р. відбувся перший з'їзд народних комітетів у Мукачеві, що прийняв Маніфест про возз'єднання Закарпаття з Україною. З'їзд обрав вищий орган дер-

жавної влади – Народну Раду Закарпатської України (НРЗУ) у складі 17 чоловік [28, с.33]. Окремі священники православної церкви брали участь у роботі народних комітетів, були делегатами Першого з'їзду й підписалися під Маніфестом.

У доповіді начальника політуправління 4-го Українського фронту Михайла Проніна вказувалося, що з приходом Червоної армії священники православної церкви взяли активну участь у возз'єднанчому рухові [16, с.230]. Чимало представників православного духовенства було обрано до сільських та окружних органів влади. Секретар єпархіального управління протоієрей Іван Кополович був обраний членом НРЗУ та очолював «комісію по розслідуванню звірств окупантів» [33, с.233]. Таким чином, влада Закарпатської України, підтримувана військовим керівництвом 4-го Українського фронту, стала відкрито сприяти православній церкві. Однією із причин цього явища було також те, що греко-католицька церква на чолі з єпископом Теодором (Ромжею) зайняла нейтральну позицію до нової влади.

За свідченням о. Л. Пушкаша, на початку грудня 1944 р. в околицях Хуста, де більшість населення перейшла з греко-католицизму в православ'я, православні, з допомогою червоноармійців, займали греко-католицькі церкви, а священників разом з їхніми сім'ями викидали на вулицю з парафіяльних будинків. Такі події дійсно мали місце в Нижньому Селищі, Липчі, Нанкові, Лисичові, Вучковому, Олександрівці, Кошельові, Кушниці, Крайникові, Новобарові, Терембі, Вільхівцях [32, с.87]. Як наслідок, на початку 1945 р. до православних перейшли церкви в таких населених пунктах: Вишні Ясіня-Струків, Горінчово, Завидово, Червенево, Канора, Крива, Чумальово, Луково, Нижній Бистрий, Широкий Луг, Калини. Православні відібрали у греко-католиків також церкви і парафіяльні будинки у Бедевлі, Горонді, Задньому, Руському, Синевирі, Кричові, Великих Лучках [32, с.89]. Внаслідок цілеспрямованої політики місцевої влади наприкінці 1945 р. до складу православної єпархії влилося понад 60 греко-католицьких громад [31, с.225].

Хоча з другого боку, вірники також проявляли власну ініціативу. В часи відновлення православ'я періоду Чехословацької республіки в багатьох селах відбулися масові переходи від греко-католиків до православних. Так, наприклад, на початку ХХ ст. мешканцями с. Синевир, на той час греко-католиками був побудований великий кам'яний храм, який був зареєстрований на греко-католицьку громаду. Проте вже на початку 1920-х рр. у Синевирі переважну більшість становили православні, які не мали свого храму. Але ситуація змінилася навесні 1924 р., коли православні поділили з місцевою греко-католицькою меншістю церковне майно. Зокрема

до православних перейшов храм, а греко-католики молилися на церковній фарі [1, арк.34]. Хоча храм перебував у руках православних недовго, вже на початку лютого 1926 р. вірники опинилися на вулиці. 4 лютого 1926 р. окружний уряд видав розпорядження, за яким церковне приміщення знову було передано греко-католикам [26, с.51-59].

З цього приводу вже 15 лютого 1926 р. православна громада звернулася до міністерства внутрішніх справ до Праги з листом: «Въ настоящее время въ нашемъ селе Нижномъ Синивире /окр. Воловое Карпатской Руси есть жителей Християнь православныхъ греко-восточныхъ 1950. Душь, а греко-католиковъ есть 150-200 душъ. И до сего часу православными пользовались храмомъ молитвеннымъ (Церковію) но дня 4 го Февраля с. г. подъ числом 718/26. 912, ай 26. 171, ай 26. Окружний начальникъ въ Воловомъ, приказаль отдать Церковное помещеніе меншинству...» [15]. Православні побудували свою церкву. о. Феодосій (Горват) у квітні 1928 р. повідомляв про це свого друга І.Шмигала: «...мы якъ пишу вамъ сбудовали Церковь стоимости 65. 000. кч. а звоны 62.000. кч. всего у воросе 127 коронь... » [14]. Проте недовго виявилася радість православних вірників. Уже 8 листопада 1932 р. Побудована дерев'яна церква згоріла. Спогади очевидців різняться. Одні вважають, що причиною пожежі стало недбальство церковника, інші – що це був підпал здійснений греко-католиками. Подібні обставини в 1920 – 1930-х рр. були і в інших селах Підкарпатської Русі. Зрозуміло, що ситуацією яка склалася у 1945 р., вирішили скористатися православні.

У фондах Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО) виявлено ряд листів представників Мукачівсько-Пряшівської єпархії до керівництва НРЗУ, які свідчать про їх тісну співпрацю. 25 січня 1945 р. єпархіальне управління Мукачєво-Пряшівської православної єпархії звернулося до НРЗУ з проханням надати православному духовенству позачергову грошову допомогу в розмірі 42 500 пенге (угорська валюта) [6, арк.3]. Після переконливих слів лояльності, що були висловлені у листі – 16 березня 1945 р. НРЗУ виділила єпархіальному управлінню православної церкви грошову субвенцію в розмірі 35 000 пенге [6, арк.10].

Варто погодитися із словами М.Макари, «що кожний державно-політичний режим для свого утвердження на Закарпатті проводив вигідну для пануючої держави церковну політику. Для цього поряд з використанням міжетнічних суперечностей, ставка робилася і на міжконфесійні відмінності» [29, с.127]. Це ж можемо сказати і про політику Народної Ради Закарпатської України, яка в своїй діяльності намагалася перекопіювати той політичний та соціально-

економічний устрій, який існував у СРСР. Виключенням не стала і релігійна сфера. В Радянському Союзі існувала єдина православна церква, яка була офіційно відділена від держави, проте держава всіляко втручалася в діяльність церкви, згадаймо руйнування храмів, перетворення їх на склади, репресії проти духовенства тощо.

У 1945 р. НРЗУ видала ряд декретів та постанов, які регулювали релігійні відносини. 5 квітня 1945 р. було прийнято постанову НРЗУ «Про вільну зміну релігії», згідно якої «кожному повнолітньому громадянину Закарпатської України надавалося право вільно змінити свою релігію або вийти з числа віруючих зовсім і залишитися без віросповідання» (детальніше див. додаток 1) [17, с.19]. У ДАЗО знаходимо цілі справи, які стосувалися зміни віросповідання громадянами Закарпатської України. Так, наприклад, у с. Середня Апша Рахівського округу сільський народний комітет для зручності своєї роботи навіть надрукував з цього приводу спеціальні бланки в які лише записувалися особові дані бажаного змінити релігію [10, арк. 2,3]. Більшість записів, що стосувалися «зміни релігії» стосувалися переходу із греко-католицької до православної церкви.

На думку В.Фенича, названа постанова та декрети НРЗУ «Про користування церковним майном» та «Про здержавлення школи» від 20 квітня 1945 р. були спрямовані проти греко-католицької церкви [33, с.236]. Декрет НРЗУ «Про користування церковним майном» передавав все рухоме й нерухоме церковне майно із розпорядження єпархій до окремих церковних громад. «При вирішенні питань про долю церковного майна мають брати участь і ті громадяни, які раніше належали до церковної общини, але перейшли до другої релігії, або вийшли із числа вірників» (детальніше див. додаток 1) [18, с.113]. Декрет про відокремлення школи від церкви призвів до ліквідації всіх церковних шкіл, з учительських посад були звільнені всі дяковчителі і жінки священників; усім учителям було заборонено ходити до церкви; у школах було заборонено навчання катехізису та молитов [33, с.237]. Значний вплив на фінансове становище церкви, особливо греко-католицької, мав декрет НРЗУ «Про скасування патронатних обов'язків» від 20 квітня 1945 р. [3, арк.6].

20 квітня 1945 р. було прийнято ще один декрет – «Про утворення Управління в справах культів». У ньому вказувалося на функції і повноваження новостворюваного органу. Зокрема до компетенції управління в справах культів належали «всі справи церковні та релігійні, включно упорядкування справ про майно церковних (релігійних) общин та вирішення майнових спорів між ними на території Закарпатської України» (детальніше див. додаток 3) [2, арк.4]. Уповноваженим у справах культів було призначено Петра

Лінтура.

23 травня 1945 р. НРЗУ прийняла постанову «Про похорони та користування кладовищами». Вказувалося, що представники церковної громади можуть відмовити в похованні померлого, який не був їх вірником, тільки в тих випадках, коли в селі знаходиться сільське кладовище, або кладовище тої церкви, до якої належав померлий [18, с.120]. Ця постанова, на нашу думку, мала позитивне значення. 25 липня 1945 р. НРЗУ прийняла постанову «Про відміну вживання назви «греко-восточний» і затвердження правильної назви «православний» та про дійсність заяв про зміну релігії, поданих за чехословацького та мадярського режиму» [4, арк.4]. В ній зокрема зазначалося, що всі заяви про зміну релігії, подані в минулому, «уважати правосильними» [29, с.128].

Ці питання безпосередньо здійснювалися і контролювалися окружними і сільськими народними комітетами [9, арк.26]. Так, у матеріалах сільського народного комітету с. Середня Апша знаходимо вже згадану постанову НРЗУ від 25 липня 1945 р. з детальними поясненнями щодо її впровадження [10, арк.7].

У 1944 – 1945 рр. в Закарпатській Україні поновилася релігійна боротьба між православними та греко-католицькими вірниками за храми та церковне майно. У протоколі засідання голів сільських народних комітетів та сільських секретарів Мукачівського округу від 26 січня 1945 р. вказувалося, що «уніати і православні межі собою ведуть роздори і перебирають один від другого церковні маєтки» [11, арк.7]. Збори прийняли рішення не допускати майнових конфліктів між представниками різних релігійних культів і керуватися постановою та декретами НРЗУ.

Спостерігався також добровільний перехід до православної церкви представників інших релігійних вірувань. Так, 29 грудня 1944 р. до окружного народного комітету в Хусті надійшли звернення про перехід у православ'я від жителів Велятина Г. Іліяша та З. Буреха. Названі особи висловлювали бажання покинути єврейське віросповідання та змінити свої прізвища [7, арк.4,6]. 6 лютого 1945 р. настоятель православної церкви у Велятині – ієромонах Дорофей (Філіп) повідомив окружний народний комітет у Хусті, що до нього у питанні зміни релігії зверталися греко-католики П.Дем'ян та І.Тарканій [8, арк.5-6].

Однак, виконання постанов НРЗУ щодо релігійних культів реалізовувалися не завжди з дотриманням законодавства, зустрічалися ряд зловживань з боку обласного та окружного керівництва. На думку істориків о. Л.Пушкаша та В.Фенича, голова управління у справах культів П.Лінтур упереджено ставився до греко-католицької церкви та робив все можливе, щоб послабити її вплив. Вони стверджують, що у селах збирали підписи про виділення земельних

наділів, а потім дописували на них прохання про перехід у православ'я [32, с.236]. У такий спосіб від греко-католиків були відібрані церкви у сс. Яроч, Тросник, Ільниця, Осій, Сокириця, Нересниця, Ракошино, Стеблівка [32, с.90]. Нам не вдалося виявити архівні матеріали, які б могли спростувати або підтвердити вищенаведену гіпотезу.

Про планоірний наступ на греко-католицьку церкву свідчать доповідні записки П. Лінтура від під назвою «Опасность роста католической агитации в Закарпатской Украине» (26 вересня 1945 р.) та «Положение церквей в Закарпатской области» (травень 1946 р.). У першому документі П.Лінтур писав про нібито антинародну діяльність греко-католицьких вірників у селах Білки, Стеблівка, Богдан, Старе Давидково. У Стеблівці, наприклад, група уніатських вірників силою відібрала від православного священика ключі від церкви, у Богдані православному священику було кинуте у будинок гранату [5, арк.1]. П.Лінтур наголошував, що голови окружних народних комітетів в Хусті (Сикюра), в Мукачеві (Ледней), в Рахові (Штефанець) негативно ставляться до православних і підпільно підтримують греко-католиків [5, арк.2]. У другому документі він вказує, що перехід на Закарпатті у православ'я призупинився. Причиною цього явища, на думку П.Лінтура, була підпільна діяльність греко-католицької церкви, яку підтримували деякі державні органи [12, арк.3]. «Неправильну роботу щодо православної церкви проводили окремі сільські народні комітети. Наприклад, у с. Горінчево Хустського району в жовтні 1945 р. місцевий народний комітет примусово відібрав приходський будинок від православного священика. Після проведення перевірки виявилось, що у цьому не було жодної потреби, так як школа і сільська рада повністю забезпечені приміщеннями». П.Лінтур стверджував, що причиною незаконних дій народного комітету був вплив боротьби греко-католицького та православного населення в селі [12, арк.4]. У січні 1946 р. за рішенням сільського народного комітету православний священик знову був змушений залишити церковний будинок, який передали працівникам лісового управління [12, арк.4].

Згідно декрету НРЗУ за №54/1945 церква в с. Данилово Хустського району була передана від греко-католиків православної громаді. У відповідь на це, Хустський окружний народний комітет прийняв рішення від 11 травня 1945 р. за №2819/1945, за яким заборонив сільській владі в Данилові виселяти з церковного будинку греко-католицького священика [12, арк.5]. Аналогічна ситуація з греко-католицьким майном склалася в селах Липча, Велятино, Стеблівка Хустського району. Всю вину за ігнорування політики уряду П. Лінтур покладав на голову Хустського ОНК Юрія Сикюру [12, арк.5]. У висновках до допові-

дної записки П.Лінтур стверджував, що для того, щоб відновити перехід у православ'я необхідно вжити надзвичайні заходи. Він вимагав «...негайно вилучити від уніатської церкви церковні землі і розподілити їх між населенням, щоб цим кроком підірвати її господарську базу; вжити різких заходів проти деяких партійних керівників та працівників комітетів, які проводять злочинну діяльність; вжити рішучі заходи проти греко-католицької єпархії і уніатського духовенства, яка продовжує проводити підривну роботу, спрямовану проти Радянської держави, заборонити агітацію проти православної церкви...» [12, арк.8].

22 листопада 1945 р. радянсько-чехословацький договір про Закарпатську Україну був ратифікований тимчасовими зборами ЧСР, а 27 листопада – Президією Верховної Ради СРСР. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 січня 1946 р. у складі УРСР була утворена Закарпатська область [28, с.51].

У доповідній записці від 7 лютого 1946 р. на ім'я уповноваженого ради у справах православної церкви при Раді Міністрів СРСР по УРСР П.Ходченка, уповноваженого ради у справах православної церкви при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області П.Лінтура вказувалося, що в області діяло 135 православних приходів, 136 священників, 4 чоловічих і 3 жіночих монастирів

та 5 чоловічих і 6 жіночих скитів [13, арк.1]. Загальна кількість вірників складала 142 000 чол. [13, арк.2]. Вже через чотири місяці – 20 травня 1946 р., заступник уповноваженого ради у справах православної церкви при Раді Міністрів СРСР по УРСР Г.Катутін у звіті вказував, що в Закарпатській області діяло 152 православні громади. У цих громадах служив 141 священник, з того числа лише троє закінчили вищі теологічні студії, а двадцять чотири – духовні семінарії [20, с.191]. Він помилково стверджував, що 114 священників взагалі не мали жодної богословської освіти, а 59 із них – закінчили лише початкову чотирикласну школу [20, с.191]. Всі священники Мукачівсько-Пряшівської православної єпархії навчалися на пастирсько-богословських курсах, що проводилися у 1933 р., 1935 р., 1937 р. під керівництвом сербських богословів [21, с.71].

Після визволення Закарпаття православна церква розвивалася у руслі входження під юрисдикцію РПЦ. Офіційна церковна політика НРЗУ, що складалася переважно з місцевих комуністів, була направлена на обмеження греко-католицької церкви та негласну підтримку православ'я. Однак, ні місцеве керівництво, ні церковна влада, не могли проводити самостійну політику і контролювалися радянськими військовими 4-го Українського фронту, комуністичною партією.

Додаток №1

**Постанова
Народної Ради Закарпатської України
про вільну зміну релігії**

Народна Рада Закарпатської України видає слідуючу постанову:

1. Кожному повнолітньому громадянину Закарпатської України надається право вільно змінити свою релігію або вийти з числа віруючих зовсім і зістати без віросповідання.
2. Зміна релігії неповнолітніх осіб робиться за заявою їх законних представників (батьків чи опікунів).
3. Заява про зміну релігії, або вихід із числа віруючих, подається на урядовім бланку до окружного, згідно міського органу ЗАГС, за місцем проживання заявника.
4. Окружний (міський) ЗАГС не має права відмовити в зміні релігії, або вихід з числа віруючих, і повинен видати заявникові про зміну релігії, або вихід з числа віруючих, свідоцтво в разі особистого подання заяви зараз.
5. Днем зміни релігії, або виходу з числа віруючих, вважається день подання заяви.
6. Про зміну релігії, або вихід з числа віруючих, робиться належна відмітка в книгах записів актів громадського стану, згідно в колишніх метричних книгах.

Примітка 1: Якщо актові книги знаходяться у того органу ЗАГС, якому подано заяву, то робить відмітку про зміну релігії, або вихід з числа віруючих, той орган сам, інакше надсилає оповіщення про зміну релігії органам, у якого зберігаються актові книги.

Примітка 2: Відмітка в актових книгах робиться в графі додаткових записів з зазначенням дня зміни релігії, або виходу з числа віруючих, і числа урядового оповіщення і підписується службовими органами ЗАГС.

7. Ця постанова вступає в силу з дня її опублікування і здійснюють її Уповноважені Народної Ради Закарпатської України в справах комунального господарства і в справах освіти.

Ужгород, дня 5. квітня 1945 року.

І.І.Туряниця в. р.

Голова Народної Ради Закарпатської України.

П.П.Сова в. р.

Уповноважений Народної Ради в справах комунального господарства.

Л.Ю.КЕРЧА в. р.

Уповноважений Народної Ради в справах освіти [17, с.90].

Додаток №2

Декрет чис. 54.

Про користування церковним майном

Народна Рада Закарпатської України видає слідуючий декрет:

§1.

Все рухоме і нерухоме майно, яке належить до цього часу різним церквам, як юридичним особам, переходить до розпорядку общини віруючих дотичної церкви, незалежно від того, хто і як цим майном користується.

§2.

Община віруючих рішає в справах церковного майна простою більшістю однак для відчуження нерухомого церковного майна потребується щоби про це висказалася щонайменше 2/3 більшість повнолітніх членів віруючих.

§3.

При вирішенню питань про долю церковного майна мають право брати участь і ті громадяне, які раніше належали до церковної общини, але перейшли до другої релігії або вийшли з числа віруючих.

§4.

Якщо принайменше 2/3 часть колишніх членів деякої церкви переступила, або переступить, разом чи поступово, на іншу релігію, то все рухоме і нерухоме майно первісної церкви перейде до власності нової громади віруючих.

§5.

Цей декрет вступає в силу з дня його опублікування і здійснюють його Уповноважені Народної Ради Закарпатської України у справах внутрішніх, землеробства, юстиції і Управління в справах культу.

Ужгород, дня 20. квітня 1945 року.

Голова Народної Ради Закарпатської України.

І.І.Туряниця в. р.

Члени Народної Ради Закарпатської України: **П.П.Сова** в.р. **П.В.Лінтур** в.р. **І.М.Ваш** в.р. **Ю.І.Івашко** в.р. **С.Л.Вайс** в.р. **Д.М.Тарахонич** в.р. **В.М.Цуперяк** в.р. **І.Ю.Керча** в.р. **С.В.Борецький** в.р. **Г.І.Русин** в.р. **І.Ю.Керечанин** в.р. **Ф.І.Чекан** в.р. **С.І.Борканюкова** в.р. **І.І.Кополович** в.р. **В.М.Теслович** в.р. [18, с.113].

Додаток №3

Декрет чис. 57.

Про утворення Управління в справах культів при Народній Раді Закарпатської України.

Народна Рада Закарпатської України видає слідуючий декрет:

§1.

При Народній Раді Закарпатської України утворюється Управління в справах культів на правах ресорту.

§2.

Начальника Управління в справах культів назначає Народна Рада Закарпатської України, а останніх службовців Управління назначає голова Народної Ради Закарпатської України на предложення начальника Управління в справах культів.

Начальник та останні службовці Управління в справах культів є службовцями державними.

В своїй діяльності начальник Управління в справах культів підчиняється Народній Раді Закарпатської України.

§3.

До компетенції Управління в справах культів належать всі справи церковні, релігійні, включно упорядкування справ про майно церковних (релігійних) общин, та вирішення майнових спорів між ними на території Закарпатської України.

§4.

Начальник президіяльного відділу НРЗУ разом з начальником Управління в справах культів зобов'язуються опрацювати і представити Народній Раді на затвердження основу організації і штати Управління в справах культів.

§5.

Цей декрет вступає в силу з дня його оголошення і здійснюють його всі члени.

Ужгород, дня 20. квітня 1945 року.

Голова Народної Ради Закарпатської України.

І.І.Туряниця в. р.

Члени Народної Ради Закарпатської України: **П.П.Сова** в.р. **П.В.Лінтур** в.р. **І.М.Ваш** в.р.

Ю.І.Івашко в.р. **С.Л.Вайс** в.р. **Д.М.Тарахонич** в.р. **В.М.Цуперяк** в.р. **І.Ю.Керча** в.р. **С.В.Борецький** в.р. **Г.І.Русин** в.р. **І.Ю.Керечанин** в.р. **Ф.І.Чекан** в.р. **С.І.Борканюкова** в.р. **І.І.Кополович** в.р. **В.М.Теслович** в.р. [18, с.114-115].

1. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). – Ф. 63: Цивільна управа Підкарпатської Русі в м. Ужгород. – Оп. 2. – Спр. 321: Переписка с жупанатськими і поліційними урядами по релігійним питанням (православний рух, спори між православними і греко-католиками і інше). (10.04.1923-27.08.1923). – На 53 арк.
2. ДАЗО. – Ф. Р – 14. – Оп. 1. – Спр. 657: Декрет НРЗУ про утворення Управління в справах культів (6.02. 1945-20.03. 1945). – На 7 арк.
3. ДАЗО. – Ф. Р – 14. – Оп. 1. – Спр. 658: Декрет НРЗУ про скасування патронатних прав і обов'язків (16.03. 1945-6.12. 1945). – На 13 арк.
4. ДАЗО. – Ф. Р – 14. – Оп. 1. – Спр. 661: Постанова НРЗУ про вільну зміну релігії (17.07. 1945-25.07. 1945). – На 4 арк.
5. ДАЗО. – Ф. Р – 14. – Оп. 1. Спр. 662: Доповідні записки Уповноваженого НРЗУ в справах культів про небезпечність зростання католицької агітації, про роль греко-католицького святенництва під час угорської окупації, про історію церковної унії та про антинародну поведінку представників греко-католицьких парафій у селах Старе Давидково, Білки, Салбадош (26.09. 1945-16.10. 1945). – На 11 арк.
6. ДАЗО. – Ф. Р – 14: Президія Народної Ради Закарпатської України. – Оп. 1. Спр. 665: Прохання Мукачівсько-Пряшівської єпархії Карпаторуської православної єпархії м. Мукачево про виділення державної дотації для видачі платні священникам і на утримання єпархії та лист по цьому питанню (18.01.1945-11.10.1945). – На 22 арк.
7. ДАЗО. – Ф. Р – 108: Хустський окружний народний комітет, м.Хуст. – Оп. 1. – Спр. 16: Протоколи православного патріархального уряду про вступ до греко-православної церкви (14.11.1944-29.12.1944). – На 10 арк.
8. ДАЗО. – Ф. Р – 108. – Оп. 1. – Спр. 71: Розпорядження Уповноваженого Народної Ради Закарпатської України в справах культів і рішення Хустського окружного народного комітету та листування з ними про передачу церковного майна, перехід осіб із однієї віри в іншу і іншим питанням культів (5.01.1945-26.09.1945). – На 30 арк.
9. ДАЗО. – Ф. Р – 211: Рахівський окружний народний комітет 1944-1946. – Оп. 1. – Спр. 86: Циркуляри уповноваженого Народної Ради Закарпатської України і листування з ним про складення статистики церков, церковного майна, служителів культу, зміни назви «греко-восточна віра» на православному, виділення цвинтарів та інші культурні питання. (16.12.1944-31.01.1946). – На 26 арк.
10. ДАЗО. – Ф. Р – 221. – Оп. 1: Середне-Апшанський сільський народний комітет, с.Середня Апша Рахівського округу Закарпатської України (1944-1945). – Спр. 28. Циркуляри управління в справах культу і рішення Рахівського окружного народного комітету і листування з ними про облік церковного майна, служителів культу, зміну релігії та інші питання культу. (15.06.1945-02.11.1945). – На 9 арк.
11. ДАЗО. – Ф. Р – 377: Мукачівський окружний народний комітет, м. Мукачево. – Оп. 1. Спр. 4: Протоколи засідань Мукачівського окружного народного комітету за 1944-1945 рр. (12.12.1944-29.09.1945). – На 93 арк.
12. ДАЗО. – Ф. Р – 544: Уповноваженого Ради у справах Російської православної церкви при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області. – Оп. 2. – Спр. 1: Докладные записки Уполномоченного Совета по делам русской православной церкви при Совете Министров СССР по Закарпатской области о положении православной церкви по Закарпатской области (25.02.1946-30.05.1946). – На 9 арк.
13. ДАЗО. – Ф. Р – 544. – Оп. 2. – Спр. 2: Сведения о количестве православных церквей, православных священников и верующих по Закарпатской области (7.02.1946 г.). – На 2 арк.
14. Особистий архів Феодосія Горвата // Дорогой мой братъ въ Христе Іоанъ Шмигало.
15. Особистий архів Феодосія Горвата // Прошение до Славнаго Министерства внутренних дел в Праге. Нижный Синивиръ, дня 15. Фебруарія 1926 г.
16. Із доповіді начальника політуправління 4-го Українського фронту генерал-лейтенанта М.М.Проніна начальнику Головного політуправління Червоної армії // Возз'єднання: Збірник архівних документів та матеріалів (травень 1944 – січень 1946 рр.) / Упор. та передмова О. Д. Довганича, А.М. Шекети; ред. колегія В.І. Балоба, М.В. Делеган, О.Д. Довганич та ін. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – С. 212-231.
17. Вісник Народної Ради Закарпатської України. – 1945. – 15 квітня.
18. Вісник Народної Ради Закарпатської України. –1945. – 1 травня.

19. Болдижар М., Болдижар С. Державність на Закарпатті: події, факти, оцінки. – Ужгород, 2003. – 212с.
20. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / переклад з англійської Наталії Кочан, за редакцією Олега Турія. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – 268 с.
21. Гавриил (Кризина), игумен. Православная церковь на Закарпатье (век XX). – К., 1999. – 200 с.
22. Данилець Ю. Ігумен Феодан (Сабов) // Сповідники та Подвижники Православної Церкви на Закарпатті в XX ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець (голова авт. кол.), архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич), прот. О. Монич, А. Світлинець, Д. Анашкін, С. Канайло, В. Міщанин, ієромонах Пімен (Мацола), прот. В. Юрина. – Ужгород, 2011. – С. 159-166.
23. Данилець Ю. Ієрей Петро Сабов // Сповідники та Подвижники Православної Церкви на Закарпатті в XX ст. – С. 166-169.
24. Данилець Ю. Один із епізодів радянської історії православних монастирів на Закарпатті // Русин. – Кишинев, 2010. – № 3 (21). – С. 77-82.
25. Данилець Ю. Православна церква в умовах першого року радянської влади на Закарпатті (1944-1945 рр.) // Русин. – 2010. – № 1. (19) – С. 44-50.
26. Данилець Ю., Міщанин В. Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943) // Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна) № 1. – Присвячується 100-річчю з дня народження архімандрита Василя (Проніна). – Ужгород: Карпати, 2011. – С. 51-59.
27. Данилець Ю.В. Православна церква на Закарпатті у першій половині XX ст. Монографія / Передмова В.Фенича. – Ужгород: Карпати, 2009. – 376 с.
28. Макара М. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). – Ужгород, 1995. – 108 с.
29. Макара М. Питання релігійної політики в діяльності Народної Ради Закарпатської України (XI.1944 – I.1946 рр.) // Ужгородській унії – 350 років: Матеріали міжнародних наукових конференцій. Ужгород, квітень 1996 р. – Ужгород, 1997. – С.127-130.
30. Палінчак М. Державно-церковні відносини в Закарпатській Україні // Закарпатська Україна. Осінь 1944 року: Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю визволення Закарпаття від фашизму та 50-річчю Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України (Ужгород, 18 листопада 1994 р.). – Ужгород, 1995. – С. 79-82.
31. Пашенко В. Ліквідація греко-католицької церкви в Закарпатті мовою фактів // Філософські обрії. – 2002. – №7. – С. 223-244.
32. Пушкаш Л., о. Кир Теодор Ромжа: Життя і смерть. – Львів: Ін-т Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – 244 с.
33. Фенич В. Греко-католики, православні і влада на Закарпатті (осінь 1944 – зима 1946 рр.) // Сагратіса-Карпатика. Випуск 35: Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат. - Ужгород, 2006. – С. 232-246.

РЕЗЮМЕ

СОСТОЯНИЕ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ В ПЕРИОД НАРОДНОЙ РАДЫ ЗАКАРПАТСКОЙ УКРАИНЫ (ноябрь 1944 – январь 1946 гг.)

Данилець Ю.В., Мищанин В.В. (Ужгород)

В статье идет речь о состоянии православной церкви в Закарпатье в послевоенный период, в частности смену ее юрисдикции из Сербской на Русскую, рассматривается позиция местного православного духовенства и верующих по этому вопросу, исследуется также политика новой власти – Народной Рады Закарпатской Украины в религиозной сфере. Для лучшего понимания приведено несколько документов – одно постановление и два декрета НРЗУ, которые касаются религиозной политики.

Ключевые слова: Православная церковь, Народная Рада Закарпатской Украины, религиозная политика, Закарпатская Украина.

SUMMARY

THE SITUATION OF THE ORTHODOX CHURCH IN THE PERIOD OF THE TRANSCARPATHIAN UKRAINE (XI.1944-I.1946.)

Y.Danylets, V. Mistshanyn (Uzhhorod)

The article deals with the Orthodox Church in Transcarpathia in the postwar period, including the change of its jurisdiction from Serbian to Russian, considers the position of the local Orthodox clergy and faithful on this issue, examines the policies of the new government - the People's Council of the Transcarpathian Ukraine in

the religious area. For the visualisation we will describe the several decrees of the People's Council of the Transcarpathian Ukraine regarding to the religious policy.

Key words: Orthodox Church, National Council of the Transcarpathian Ukraine, religious politics, Transcarpathian Ukraine.